

Віталій ГАЛАТИР,
кандидат історичних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи ХОІППО ім.А.Назаренка

Сучасні виклики формування безпечного освітнього середовища в Україні

Мета: розглянути ключові виклики, що постають перед системою освіти України у процесі формування безпечного освітнього середовища, проаналізувати нормативно-правові засади, фізичні, психологічні, інформаційні та соціальні аспекти безпеки в освітніх закладах, зокрема в умовах воєнного стану та цифрової трансформації.

Формування безпечного освітнього середовища є ключовою умовою для нормального розвитку дитини та ефективного навчання в закладах освіти. З 2022 року Україна зіткнулася із системними викликами, такими як прямі атаки на цивільну інфраструктуру, руйнування шкіл, масове внутрішнє переміщення сімей, а також швидка міграція частини освітнього процесу в онлайн-форматі. Ці фактори підвищують ризики для фізичного та психологічного здоров'я учнів і працівників освіти та вимагають перегляду підходів до створення безпечних умов освітнього процесу.

Варто зазначити, що освіта - це не лише засіб передавання знань, але й середовище, в якому формується особистість. Безпека в освіті включає фізичну, психологічну, емоційну, правову та інформаційну складові. На жаль, останні роки відзначаються значними викликами у контексті безпеки освітнього простору: проблематика нормативно-правового регулювання, вплив воєнних дій, цифрові загрози, булінг, недостатня психологічна підтримка учнів і педагогів. За узагальненими даними, у період 2022–2024 рр. понад 3400 освітніх установ постраждали внаслідок ворожих обстрілів (за даними Міністерства освіти і науки України / UNESCO) [1]. UNICEF повідомляє, що понад 10 % освітньої інфраструктури було пошкоджено або зруйновано, а мільйони дітей тимчасово втратили доступ до повноцінного очного навчання [2].

Першим кроком для організації безпечного освітнього простору є визначення всіх тих ризиків, проблем, труднощів та перешкод, що зменшують відчуття захищеності в учасників освітнього процесу, є небезпечними чи не відповідають критерію «безпечний». Цілком очевидно, що першим поняттям, що потребує узгодження та конкретизації, є поняття, пов'язане з відповідями на питання: «Що таке безпека в освітньому просторі?». Нормативно-правове підґрунтя формування безпечного освітнього середовища в

Україні базується на положеннях основних законів у галузі освіти, зокрема Закону України «Про освіту» [3] та Закону України «Про повну загальну середню освіту». У них визначено, що «безпечне освітнє середовище» - це сукупність умов, які унеможливають завдання фізичної, майнової чи моральної шкоди учасникам освітнього процесу. Закони зобов'язують заклади освіти створювати умови, що забезпечують збереження життя, здоров'я та гідності всіх учасників освітнього процесу.

Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту», безпечне освітнє середовище визначається як один із ключових елементів освітнього процесу. Документ передбачає низку норм, спрямованих на профілактику правопорушень і шкідливих звичок серед здобувачів освіти, зокрема заборону вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних і психотропних речовин [4]. Закон України «Про освіту» (стаття 53) гарантує здобувачам освіти право на захист від приниження честі та гідності, фізичного чи психологічного насильства, експлуатації, дискримінації, а також від будь-яких форм пропаганди або агітації, що можуть завдати шкоди здоров'ю чи моральному стану дитини [5]. Зазначені положення підкреслюють інтегральний характер безпеки в освітньому просторі, що поєднує фізичну, емоційну та соціальну складові.

Важливе місце в системі освітнього законодавства займають Закон України «Про охорону дитинства» [6] та Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [7]. Перший гарантує кожній дитині право на свободу, особисту недоторканність і повагу до гідності, а також визначає, що дисципліна в освітньому процесі має ґрунтуватися на принципах взаємоповаги, справедливості та виключення приниження честі й гідності. Другий закон встановлює відповідальність за вчинення домашнього насильства та регламентує механізми запобігання й реагування на випадки жорстокого поводження з дітьми, включно з освітнім середовищем. Ключовим стратегічним документом є Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища (затверджена Указом Президента України від 25 травня 2020 р. № 195/2020) [8]. Стратегія визначає комплекс міжвідомчих заходів, спрямованих на забезпечення фізичної безпеки, психологічного комфорту та соціального захисту учасників освітнього процесу.

Документ акцентує увагу на запобіганні булінгу, дискримінації, кіберзагрозам, а також на розвитку культури здорового способу життя, взаємоповаги та толерантної комунікації в освітніх спільнотах.

В Україні розроблена Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища (затверджена Указом Президента України від 25 травня 2020 р. № 195/2020) - документ, що окреслює державні пріоритети у сфері освітньої безпеки. Уряд своєю чергою затверджує відповідні плани заходів, які містять системний комплекс дій для забезпечення безпечності в освітніх закладах. Особлива увага в цих документах приділяється питанням захисту персональних даних та кібербезпеці. Так, наказ МОН №836 від 10 липня 2023 року «Про затвердження Порядку обробки та захисту персональних даних, володільцем яких є Міністерство освіти і науки України», встановлює організаційні й технічні заходи для забезпечення безпеки персональних даних в інформаційних системах МОН [9]. Закон України «Про захист персональних даних» № 2297-VI регулює відносини, пов'язані з обробкою й захистом персональних даних і визначає права суб'єктів персональних даних [10]. Крім того, Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» № 2163 від 5 жовтня 2017 року закладає правові та організаційні засади захисту життєво важливих інтересів у кіберпросторі, визначає основні принципи державної політики у сфері кібербезпеки та повноваження відповідних державних органів. Зокрема, обмін інформацією про інциденти кібербезпеки, що містять персональні дані, має здійснюватися з дотриманням вимог Закону «Про захист персональних даних» [11]. У межах забезпечення харчової безпеки у закладах освіти законодавство також передбачає контроль та дотримання санітарно-гігієнічних норм та вимог до організації харчування учнів. Такі положення інтегровані в законодавчі акти, що регламентують функціонування шкіл і стандарти освіти, наприклад, у Законі «Про повну загальну середню освіту», який передбачає серед складових безпечного середовища «норм законодавства щодо безпеки харчових продуктів» [12]. Щодо захисту зображень дітей: освітні заклади зобов'язані отримувати письмову згоду батьків або законних представників на фото- та відеофіксацію учнів, а також на публікацію відповідних матеріалів - це частина процедур захисту права на приватність у навчальних закладах. Такі підходи узгоджуються з нормами закону про персональні дані та іншими нормативними актами про інформаційну безпеку.

Крім того, тематика безпеки активно інтегрується в освітні програми: розробляються і впроваджуються тренінги щодо безпечної поведінки, протидії насильству та конструктивного розв'язання конфліктів, виховні курси з медіаграмотності тощо. Наприклад, Державна служба якості освіти підготувала рекомендації з організації безпечного освітнього середовища в очному, дистанційному та змішаному форматах [13]. Не менш вагомим є роль психологічної служби у закладах освіти, яка стає ключовим елементом створення психологічно безпечного середовища. Її діяльність спрямована на профілактику

насильства, підтримку емоційного стану учнів і педагогів, формування позитивного клімату в колективі.

Слід також зазначити, що з метою посилення безпеки освітнього простору уряд запровадив експериментальний проєкт щодо безпечного середовища в закладах загальної середньої освіти. Зокрема, Постанова КМУ від 1 листопада 2024 року № 1245 передбачає посилення безпеки шкіл, включно з контролем доступу, заходами охорони, обмеженням вільного відвідування території установи сторонніми особами [14]. Також у 2025 році ухвалена постанова КМУ № 525 «Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення безпечного освітнього середовища», що передбачає фінансування заходів з облаштування безпечних умов у закладах освіти [15].

Існують також концепції та документи, спрямовані на забезпечення безпеки в освіті, наприклад, «Концепція безпеки закладів освіти» на 2023-2025 роки в умовах військової агресії РФ [16]. Розроблено законодавство щодо обов'язковості укриттів, протипожежної безпеки, стандартів безпеки будівель, прав дитини, булінгу тощо. Але нерідко виникають проблеми з виконанням законодавчих норм та їх контролем. Слід зазначити, що використання дистанційного та змішаного навчання, що зростає у період війни, створює нові загрози – кібербулінг, витік даних, недостатня цифрова грамотність. Актуальними є фізична безпека та інфраструктурні виклики, зокрема захист від зовнішніх загроз (бомбардування, удари, інші наслідки війни), пристосування будівель (укриття), належна безпека у класах: пожежна, протиепідемічна, санітарна.

Безпека життя і здоров'я учасників освітнього процесу в складних умовах сьогодення є пріоритетом у нормативно-правовому полі і включає в себе фізичний, психологічний та інформаційний компоненти. Основними умовами для організації безпечного освітнього простору в освітньому середовищі є уміння передбачити небезпеку, уміння запобігти небезпеці, уміння діяти в разі небезпеки [17].

Наведемо конкретні виклики, виявлені в українських дослідженнях і практиках:

Під час війни / військових дій	Потреба у безпечних укриттях, евакуаційних маршрутах; нестабільність у веденні освітнього процесу; психологічна травма у дітей і вчителів; руйнування або пошкодження освітніх закладів [18]
Дистанційне / змішане навчання	Незадовільний доступ до інтернету чи техніки; нерівність у можливостях (регіональна, соціальна нерівність); зниження мотивації; ризики кіберзагроз; труднощі в оцінюванні знань [19]
Психологічна безпека	Підвищення стресу, тривожності у здобувачів освіти; недостатній рівень психолого-педагогічної підтримки; потреба у фахівцях, які працюють із травмованими дітьми [20]

Правове забезпечення та виконання	Проблеми моніторингу дотримання норм, відсутність чітких стандартів або слабе законодавче забезпечення; невідповідність будівельним нормам; недостатня підготовка персоналу до реагування на надзвичайні ситуації [21]
Інформаційні загрози і медіаграмотність	Дезінформація, пропаганда, психологічний вплив через цифрові платформи; недостатня компетентність учнів і вчителів у кібербезпеці [22]

Варто зауважити, що зазначені виклики носять мультидименсійний характер, тобто фізичні, соціальні, психологічні та інформаційні аспекти взаємопов'язані між собою. Війна, на жаль, загострила ці проблеми, які раніше існували, але не мали такого масштабу (забезпечення укриттів, адаптація інфраструктури, робота з травмованими дітьми, масштабна дистанційна освіта). В сучасних умовах застосовуються інноваційні підходи: дистанційне навчання, змішані форми, використання ІКТ, психологічні служби, служба освітньої безпеки як партнера правоохоронних органів [23]. Проте часто бракує ресурсів (фінансових, людських, матеріальних), а також не завжди забезпечена координація між державними органами, місцевою владою, освітніми закладами та громадою.

Незважаючи на досягнення, нормативно-правова база потребує вдосконалення. Насамперед це стосується чіткого визначення стандартів безпеки (фізичної, психологічної, цифрової), контроль за їхнім виконанням, внесення змін, що враховують воєнну ситуацію і можливі ризики. Потребує підсилення психологічна підтримка. Допомогли б служби психологічного супроводу у кожному навчальному закладі: мобільні бригади психологів, навчання вчителів технікам первинної психологічної підтримки, підготовка фахівців із травмо-інформованої педагогіки, сформовані програми для дітей, педагогів та батьків, які допомагають справлятися зі стресом і тривожністю. Слід більше уваги приділити технологіям та цифровій безпеці. Актуальним є навчання учасників освітнього процесу основам кібербезпеки, забезпечення цифровим обладнанням, використання захищених платформ дистанційного навчання, створення захищених хабів для онлайн-навчання у громадах (Digital Learning Centers як приклад GPE/UNICEF ініціатив) [24].

Що стосується фізичної безпеки та інфраструктури, то триває процес облаштування укриттів, перевірка будівельних норм, адаптація будівель до надзвичайних ситуацій. У цьому напрямку варто б запровадити регулярні тренування з евакуації, протипожежної безпеки, дій під час надзвичайних загроз. Потребує посилення співпраця з правоохоронними системами, громадськістю та органами влади. Спостерігається розвиток служб освітньої безпеки, доцільно активніше проводити спільні заходи щодо профілактики конфліктів, булінгу, насильства, задіювати батьків та місцеві громади до процесу створення безпеки.

Безперечно, для такого процесу необхідний зворотний контроль, моніторинг та оцінювання. Ідеться про розроблення індикаторів безпеки освітнього середовища, систе-

матичний аудит безпеки (фізичної, психологічної, цифрової), збір даних - як кількісних, так і якісних. Для боротьби з булінгом на часі створення та системне впровадження превентивних програм у школах; механізмів швидкої фіксації випадків і підтримки постраждалих; підвищення обізнаності батьків і вчителів. Для оперативного збору даних допомогла б єдина національна система моніторингу ушкоджених шкіл, індикаторів доступу до освіти і звітності щодо булінгу – для цілеспрямованого розподілу ресурсів.

Насамкінець зазначимо, що у вересні 2025 року розроблено та подано до Верховної Ради України Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо запровадження заходів безпеки в закладах загальної середньої освіти. Оскільки першочерговим пріоритетом є безпека учасників освітнього процесу, народні депутати у співпраці з МОН, МВС та Національною поліцією розробили законопроект № 11543, що посилює заходи безпеки в школах. Верховна Рада України вже ухвалила його в другому читанні. Документ визначає чіткі механізми, як зробити освітнє середовище безпечнішим для учнів, учителів та батьків. Важливо, що школи самостійно затверджуватимуть правила перебування на території та у приміщеннях, щоб усі учасники освітнього процесу почувалися в безпеці. Вони базуватимуться на основі типових правил МОН і МВС. Щоб запобігти потраплянню сторонніх осіб на територію школи, зокрема тих, які можуть загрожувати дітям, заклади освіти повинні визначити чіткі межі території, огородити її та облаштувати будівлі тривожними кнопками, що дасть змогу швидко реагувати в разі небезпеки. Окрім того, тепер законодавчо врегульовано перелік осіб, яким забороняється доступ до школи: у стані сп'яніння, з небезпечними предметами чи речовинами тощо. Також посилюються вимоги до персоналу, що раніше не регулювалося законом: до освітнього процесу не зможуть залучати людей із судимістю за тяжкі злочини, злочини проти статеві недоторканості, домашнє насильство чи булінг. Фінансування заходів безпеки в державних і комунальних школах здійснюватиметься коштом засновників чи інших законних джерел, без залучення коштів батьків.

Таким чином, формування безпечного освітнього середовища - це комплексний, багатогранний процес, що потребує узгодженості між усіма складовими: нормативно-правовою, психологічною, змінами інфраструктури та використанням технологій. Воєнний стан та цифрові виклики підкреслюють необхідність швидких, адаптивних рішень та інновацій. За умови правильного підходу безпека освіти може стати не тільки фактором захисту, але й рушієм розвитку - створення умов, за яких учасники освітнього процесу відчувають довіру, підтримку, готовність до навчання та розвитку. Формування безпечного освітнього середовища в Україні є стратегічним завданням, яке поєднує заходи та довгострокові інвестиції у здоров'я, інфраструктуру і людський капітал. Актуальні дані міжнародних організацій свідчать про значні втрати інфраструктури та великі навчальні розриви, що потребують швидкої координації ресурсів і масштабного впровадження програм, підтримки дітей та вчителів. Безпека освіти має залишатися пріоритетом державної політики та предметом постійної уваги на регіональному рівні.

Використані джерела

1. Дані про пошкоджені навчальні заклади та підтримку навчання в Україні. Режим доступу: <https://surli.cc/qwdakx>
2. Пресрелізи й звіти про пошкодження шкіл, навчальні втрати і дитячі потреби у відновленні освіти. Режим доступу: <https://surli.cc/hmript>
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
5. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
7. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
8. Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» від 25.05.2020 № 195/2020. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020>
9. Про затвердження Порядку обробки та захисту персональних даних, володільцем яких є Міністерство освіти і науки України. Режим доступу: <https://surli.cc/usnshe>
10. Закон України «Про захист персональних даних» від 1.06.2010 №2297-VI. Режим доступу: <https://surli.cc/yehdfg>
11. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 20.04.2025 № 2163-VIII. Режим доступу: <https://surli.cc/phszqm>
12. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 21.11.2023 № 3482-IX. Режим доступу: <https://surli.cc/rnoyoa>
13. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. Режим доступу: <https://surli.cc/zgzya>
14. Про реалізацію експериментального проекту щодо посилення безпеки освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти в умовах правового режиму воєнного стану. Режим доступу: <https://surli.cc/txmibc>
15. Про розподіл у 2025 році коштів з рахунка для задоволення потреб освіти і науки, відкритого Міністерством освіти і науки в Національному банку, на забезпечення безпечного освітнього середовища. Режим доступу: <https://surli.cc/aphctt>
16. Концепція безпеки закладів освіти. Розпорядження КМУ від 7 квітня 2023 р. № 301-р. Режим доступу: <https://surli.cc/jcqpif>
17. Безпечне освітнє середовище закладу освіти. Режим доступу: <https://surli.cc/hmufhl>
18. Євсєєва Г., Нажа П., Гваджаїа Б. Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення у Придніпровській державній академії будівництва та архітектури. Український журнал будівництва та архітектури. 2023. Режим доступу: <http://uajcea.pgasa.dp.ua/article/view/299036/291523>
19. Нагайчук О. В., Зоря М. В., Кучинський С. А. Інноваційні підходи до створення безпечного освітнього середовища для здобувачів вищої освіти в Україні під час війни. Педагогічна Академія: наукові записки. 2024. Режим доступу: <https://surli.cc/sgalxy>
20. Фасолько Т. С., Олійник Г. І., Горшкова Г. В. Створення безпечного та здорового освітнього середовища в закладах дошкільної освіти. Педагогічна Академія: наукові записки. 2024. Режим доступу: <https://surli.cc/qhkwjs>
21. Євсєєва Г., Нажа П., Гваджаїа Б. Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення у Придніпровській державній академії будівництва та архітектури. Український журнал будівництва та архітектури. 2023. Режим доступу: <https://surli.cc/yoxkxt>
22. Зінченко Д. А. Роль служби освітньої безпеки Національної поліції України у формуванні безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. Тези III Всеукр. наук.-практ. конф. Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення... Тернопіль, 2025. Режим доступу: <https://surli.cc/yhsjgc>
23. Нагайчук О. В., Зоря М. В., Кучинський С. А. Інноваційні підходи до створення безпечного освітнього середовища для здобувачів вищої освіти в Україні під час війни. Педагогічна Академія: наукові записки. 2024. Режим доступу: <https://surli.cc/jsnzdj>
24. Ukraine: Making education accessible when schools are closed. Режим доступу: <https://surli.cc/wzcyumc>